

КРАЛИК, Любор (Братислава, Словакия)

РЪСОВА БИЛКА: КЪМ ЕТИМОЛОГИЯТА НА БЪЛГ. РЪСОВ*

Räsova bilka*: On the Bulgarian etymology of *räsov

According to the Bulgarian Etymological Dictionary, the origin of the Bulgarian adjective *räsov* (attested in *räsova bilka* ‘plant used for healing cut wounds’) is obscure. However, the word might be derived from Bulgarian **räs(t)*, corresponding to Slovak dial. *rost'*, *rast'* ‘caraway (*Carum carvi*)’ which has been convincingly explained by the Slovak dialectologist A. Habovštiak (1958) as a reflex of **röstü* < **röd-tb*, related to Common Slavonic **röd-ěti* ‘to grow red’, **röd-ja* ‘rust’, **röd-rb* ‘red’, etc. (~ Indo-European **h₂reudh-* ‘red’); the Slovak phytonym is motivated by the colour of ripe caraway plants used for culinary purposes. – In the author’s opinion, **röstb* (**röd-tb*) was originally an abstractum (‘something red’ > ‘red plant, etc.’) derived from **röd-ěti* ‘to grow red’; for Bulgarian **räs(t)*, semantic shift ‘(red) plant’ > ‘plant used for healing cut wounds’ has to be assumed.

Keywords: Bulgarian Language. Slovak Language. Common Slavonic Language. Plant Names. Etymology.

Темата на статията ни е българското прилагателно *ръсов*, запазено в названието *ръсова билка* ‘растение, с което се лекува порязано’ (Н. Геров); според “Български етимологичен речник” произходът на думата е неясен (вж. БЕР VI: 378).

Смятаме, че за обяснението на бълг. *ръсов* може да представлява интерес лексикалният материал на словашките диалекти.

В обширната си статия за словашките диалектни названия на кима (*Carum carvi*) словашкият диалектолог А. Хабовщяк (1958) обръща внимание и на формите *rost'*, *rast'*,¹ които обяснява като рефлексии на прас-

лав. **rǫstb* < **rǫd-tb*, образувано от същия корен, както праслав. **rǫd-ěti*, **rǫd-ja*, **rǫd-rǫ* и т.н.² Според Хабовщяк съответното название “следователно трябва да обозначава растение с ръждава, червеникава боя” (Хабовщяк 1958: 329); по-късно авторът уточнява семантичната му мотивация, както следва: “Зрялото растение *Carum carvi* действително придобива в съцветията (сенниците) някакъв ръждав оттенък; това добре можем да видим на китките на узрелия ким, изсушавани за кулинарна употреба” (Хабовщяк 1958: 331).

Приемайки хипотезата на А. Хабовщяк, считаме за възможно частично да я уточним от словообразователно гледище. Цитираният автор се ограничава до констатацията, че праслав. **rǫstb* (**rǫd-tb*) е образувано от корена **rǫd-* с помощта на суфикса *-tb*,³ вероятно, в този случай може да става въпрос за *abstractum* от глаголният корен,⁴ т.е. за дериват от праслав. **rǫděti*, с по-нататъшна семантична конкретизация ‘червеност’ > ‘нещо червено; червено растение’.⁵

А. Хабовщяк също така изтъква, че словаш. *rost'*, *rast'* ‘ким’ и сродните думи (включвайки литературното название *rasca*⁶) – въпреки несъмнената им праславянска древност – нямат паралели в другите славянски езици. Според автора приведените названия се срещат “само в словашките диалекти. В други езици... според досегашните изследвания не се появяват” (Хабовщяк 1958: 325). Все пак, оказва се възможно частично да се коригира приведеното мнение за изолирания характер на словашките фитоними в славянския контекст. В тази връзка представлява особен интерес бълг. *ръсов* в названието *ръсова билка*.

Очакваният български континуант на анализирания по-горе праслав. **rǫstb* ‘нещо червено’ (> ‘червено растение’) е **rǫst*. Вземайки предвид известната в българския език тенденция към опростяване на консонантната група *-st* > *-s*,⁷ може да се предполага и формална редукция **rǫst* > **rǫs*. Възникналото по този начин съществително **rǫs* (с вероятния семантичен развой ‘[червено] растение’ > ‘растение, с което се лекува порязано’) стана основа за образуването на относително прилагателно *ръсов*, употребено в “поясняващото” название⁸ *ръсова билка*.

Ако предложеният опит за етимологизация на бълг. *ръсов* е правилен, то тук става въпрос за един интересен случай на словашко-българ-

ски паралелизъм⁹ в сферата на народната фитонимия: видимо, и в двата езика съответните названия са възникнали независимо едно от друго, чрез употребата на обща праславянска лексема (**ръstь* ‘нещо червено; червено растение’) за обозначение на различните растения.¹⁰

Бележки

* Статията е разработена в рамките на научно-изследователския проект 2/0129/09, финансиран от Научната грантова агенция на Министерство на образованието на Словашката република и Словашка академия на науките (VEGA). Настоящият текст е написан по време на специализацията ни в Бонския университет, осъществена с любезната подкрепа на Фондация “Александър фон Хумболдт”. За коректурата на текста изразявам искрената си благодарност на В. Панайотов (София).

¹ Вторично и *rost'a, rast'a* (с прехода към *a*-основи), *rasc* (с диалектното изменение *t' > c*), *raisc, rajsc* (с новата йота пред групата с първоначално меки съгласни) и т.н.

² Срв. стбълг. **РЪДЪТИ**, бълг. *ръжда* и др. Други варианти от същия корен (ие. **reudh-* [**h₁reudh-*] ‘червен’) са запазени в бълг. *руд* ‘червен, риж’, *руда* ‘минерал’, *румен* ‘светлочервен като лице на здрав позапъхтян човек; бял и червен; червен’, *рус* ‘(за човешка коса, брада, мустаци) светъл, бледожълт; (за човек) който има светла коса’, нар. *риж(д)* ‘жълто-червен, ръждав’ и др.; вж. съответните статии в БЕР.

³ Освен праслав. **ръd-ty* А. Хабовщяк (1958: 329) предполага и съществуването на паралелна формация **ръd-tja*, запазена според него в литературното словаш. *rasca* ‘ким’ (нар. и *rosca, räscă, resca* и др.). С тази хипотеза напълно се съгласява и В. Махек (1957: 415, s.v. *rasca*). Все пак, цитираната реконструкция предполага по-нататъшно фонетично развитие праслав. **ръd-tja > *ръstja > *ръšča > словаш. *rošča, *rašča > *rošt'a, *rašt'a* и т.н., а не *rasca*. Формата *rasca* може да се интерпретира като първоначалното **rastca* (**ръst-ьca*), т.е. като дериват от *rast'* (**ръstь*); срв. словаш. *pasca* ‘капан, клопка’ (**pastca < *past-ьca*), образувано от словаш. *past'* ‘също’ (**pad-ty*). По-подробно вж. Кралик (под печат).

⁴ Срв. Славски 1976: 43. Към славянски отглаголни абстрактни формации със суфикса *-*ty* вж. и Войтила-Свежовска 2003: 130 и сл.

⁵ Може би думата е образувана от причастната формация **ръd-t-* ‘почервенял’? В такъв случай би трябвало да се уточни реконструкцията на семантичния й развой: ‘нещо почервеняло’ > ‘нещо червено; червено растение’.

⁶ Вж. бележка 3.

⁷ “В групите -*ст* (стбълг. -**СТЪ** или -**СТЪ**), -*им(ь)*, -*жд(ь)* обикновеният изговор запазва само първите съгласни...” (Младенов 1979: 147, с примерите *кос(м)*, *мос(м)*, *болес(м)*, *пакос(м)*, *радос(м)*, *лис(м)* и др.).

⁸ Срв. напр. немско *Thun-fisch* ‘риба тон’, от лат. *thynus, thunnus* ‘също’, и др.

⁹ Към въпроса на българско-словашките лексически паралели вж. напр. Младенов 1993, Панайотов 2008 (и други работи на автора) и др.

¹⁰ Към потенциални – все пак, допускащи алтернативни обяснения – източно-славянски паралели (рус. нар. *росца* ‘плевелна трева, растяща в посевите от лен’, *ростиль* ‘*Alopecurus geniculatus* L.’) вж. Кралик (под печат).

Литература

БЕР 1962–: Български етимологичен речник. София.

Войтила-Свежовска 2003: Wojtyła-Swierzowska, M. *Prasłowiańskie abstractum. Sufiksálne nomina actionis (Formacje z podstawowym sufiksálnym -n-, -t-)*. Warszawa.

Кралик (под печат): Králik, L. *Prispevok k štúdiu slovanskej fytonymie: slk. *rasca* ‘Carum carvi’*. In: *Studia etymologica Brunensia*. 6. Praha.

Махек 1957: Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha.

Младенов 1979: Младенов, С. История на българския език. Превод и редакция на проф. д-р Иван Дуриданов от немското издание през 1929 г. София.

Младенов 1993: Младенов, М., В. Алексова, Д. Младенова, Л. Шишкова. Наблюдения върху българо-словашки езикови успоредици. In: *Славянска филология*, т. 21.

Панайотов 2008: Панайотов, В. Словашко-български езикови ракурси. София.

Славски 1976: Sławski, F. *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*. In: *Słownik prasłowiański*. Tom 2. Wrocław etc.

Хабовщяк 1958: Habovštiak, A. *Pomenovanie *rasca* v slovenských nárečiach*. In: *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha.

Любор Кралик (Lubor Králik) – доктор по философия (PhDr.), кандидат на филологическите науки (CSc.), старши научен сътрудник в Секцията за история на словашката език на Института по езикознание “Людовит Щур” към Словашката академия на науките в Братислава.

Lubor Králik

Slovak Academy of Sciences – L. Štúr Linguistics Institute

Panská 26

SK-81364 Bratislava 1

Slovakia

e-mail: kralik@juls.savba.sk